

עבר אל־נאסר סאלח

האם עזבו החללים?

מתוך שיר שנכתב במחנה המעצר אנצאר 3

האם עזבו החללים את חם בתיים?

האם נפרדו מילדיהם?

האם נשקו לעץ הזית במדרון?

או שמא הלכו בשולי הדרכים?

האם נחתו צפרי הגעגועים על

עפעפיהם

והאוויר התפזר על כתלי הרוח?

טעם מוסקט לחתנה הפלסטינית

מקהלות הנשים פצחו בשיר

הילדים־הנערים חגגו בחצר

והסוסים רקדו על מנגינות הגרן.

האם התנשקו הפנים השחרחרות?

האם השקיפו העינים אל תוך

התודעה?

האם הגיעו חלוצי חתנת האש?

לחללים צבע של זעתר וחנא

כוכבים תלויים בשמים

ודגל התהלה

מתנוסס בחלל הלב

ומשרטט על החול את תולדות הזעם

הם מתחרים ביניהם, החללים

והנה גם פגע כדור בלב

נושא בשורתו לדורות של ערבים

אבל החללים לא עוזבים

והאינתיפדה, לשנים כי תבאנה,

היא שתציל את התודעה הפלסטינית

מבץ התלאות.

החללים לא יעזבו,

הם המעניקים לדור את חייו

ומשרטטים את תולדות ימינו

הנשכחים

בחולות הנבב.

מעריבת: סלמאן נאטור

הגיהינום הזה, אהובתי, ומסיים באותיות עבי ריות: נשיקות, חיים, שמו העברי. ועד סוף ימיו הארוכים והצלולים ירוץ לפני המחנה וביריו הרגל שעליו חרוטות אותיות לוֹ הטות של רם ואמונה, ומשביעות: שלום — לא עוד מילחמה. וכל אשר היה לאליירו לעשות, עשה, בכל דרך אפשרית, כגורל אמונתו, למען חיים בשלום. עין הוד, יוני 1988

ספרים

עתל ברידא

על זיכרונות

אדריאנוס

מאת מרגריט יורסנאר

מצרפתית: אירית עקריב

זמורה, ביתן

אליבא ראיסטו עשוי המיכרה האמנותי (בהר) ראת דבר שאינו בכחינת אמת היסטורית) להיות מענג יותר מן הממשות עצמה. ההוגה היווני קבע שהמיכרה האמנותי מסוגל להציג את אמיתו הכי ללית של דבר בצורה יעילה יותר — ואפילו נאמנה יותר — ממה שניתן לתעודה או לרישום היסטורי כלשהו לעשות זאת, גם כשבאלה יש פירוט ויחוד. מרגריט יורסנאר הלכה כיברת־דרך לא־מעטה אל מעבר לזה בזיווג זה שהיא מזווגת מיפעל יצירתי נדיר באיכותו עם יודע בלתי־נדל לה של הרקע ההיסטורי של הסיפור. היא עשתה שימוש בכל תחבולה וכישרון מופר ובלתי־מופר העומד לרשותו של אמן בעל מידע בלתי־מוגבל כמעט ממי זה שלה ודימיון פיזי כשלה.

„זיכרונות“ אלה מבקשים להתקרב לממשות הפנימית של רמות היסטורית וגם לעולם שבו חיתה, מבלי לסטות הרבה מן העובדות ההיסטוריות כפי שהן ידועות לנו. המקורות למלאכת השיחזור מרובים, החל בהיסטוריון היווני דיו קאסיס וברושם־הרשומות הלטיני הידוע בשם ספארטיאנוס, ועד למחקריהם של מומחים בני זמננו בנושאי תיקוניו התכתיים והפינאנסיים של הקיסר אדריאנוס, דרכי שילטונו ומנהלו. כמקורות עזר משמשים כתוביו של אדריאנוס עצמו: חליפת האיגרות שלו בענייני מינהל ושל־טון, הכרעותיו המישפטיות, שיריו, כתובות ההקדשה שלו, מיכתביו — כל אלה נארגו כאן אל תוך המסכת של הרמות המופיעה לנגד עינינו. הסופרת גם עשתה שימוש באוטוביוגרפיה של אדריאנוס אשר נתפרסמה תחת שמו של עבדו המשוחרר פלגון, וכן בקובץ מיכתבים שנאסף בידי של אותו מזכיר.

כל זה מרשים ביותר. אבל אין בכך כדי להתיקן אפילו למיזוי הרושם שעושה כאן סיפור קורותיו והתפתחותו של אדם יוצא־דופן זה מק ציוצבא אינטליגנטי צעיר, שאפתני ושחרי־כוח המשרת את דודנו הקיסר טראיאנוס — טראיאנוס, אגב, לא ראה בעין יפה כלל את משוגותיו, חובותיו ואף את נטיותיו האינטלקטואליות של אדריאנוס הצעיר, נטיות שלא הלמו לדעתו חייל מיקצועי רציני — עד להבשלת הרמות הבוגרת של המדינאי החכם, הצורך וידוע־החול.

כמעט אין לך דבר בעולם שאדריאנוס לא נתנסה בו ולא מצה ממנו קורת־רוח: אין לך דבר שלא נתן דעתו עליו ולא ביקש לרדת עד חיקו, ואין סאלה בעולם שהודה כי המענה עליה נסתר ממנו.

הוא התעניין וידע כל מה שניתן היה לדעת בזמנו על חיי איש הצבא, על הצעיר, על האבת גברים ונשים כאחד, על כל המגוונים בכל צור רותיהן, ובעיקר המוסיקה כפי שהושמעה בחוגו שלו, וכמוכן — על צורכי האימפריה הרומית האדירה וכל עמיה ועממיה (והוציא היהודים, כמובן...). מודעותו־העצמית הנדירה גרמה שיראה את בני־הארס כמות שהם, וראייה זו היא שהשיי כילה אותו לנהוג בהם בצדק וביושר. היה זה הבִּי סיס לאמנות השילטון שלו.

את האדיאלים היסודיים שלו נחל מיוון. מי־ש־אלתו הגדולה טמונה היתה ב„אפשרויות ליון את הברברים (כלומר, כל מי שאינו רומי) ולהחזיר ברומא את ערכיה ורוחה של יוון, ובדרך זו להשיג לית בעולם... את התרבות היחידה אשר למרה... להתברל מן המיפצצית, מן הנעוה וחסר הצורה, מן הקופא על שמריו, התרבות היחידה שהמציאה הגדרה של שיטה, מישטר מדיני ומישנה סדרה של יופי...“

„אנושיות, חירות, אושר: מילים נאצלות אלה החקוקות במטבעות שטבעתי במרוצת שילי טוני לא היו פרי המצאתי שלי. כל הוגה יווני,

הווילה של אדריאנוס: אכסדרת־עמודים בשולי הבריכה

הנצור. האגדה מספרת שבידיו של האחרון שב־הם נמצא כלי הנשק האחרון — אבן. נשק של יאוש, אחיזה אחרונה, זיק אחרון של התגוננות ותקיחה במילחמת הגשמה לחירותה.

האבן — האש — השריפות — היאוש והתיקוונה..... והכבוד האבוד..... צירי הנשמה בכמייתה לקיום, לעצמא־תה.....

הרוח המרחפת בחופשיות, משוחררת מג־כולות ומיגבלות. מופלאים דרכיה, אשר איננה חבה חוב לשום מיסגרת, מבחיר לצפות בה וב־הקשרים שהיא יוצרת. הדברים עולים כי, אינם בשליטתי, הם מדרוכים אותי ואת עזותם אני מזהה בין השורות. ועכשיו הצורך מונח עליי־זי זה ימים מיספר, קשור, רומם, מונח ואיני מוצאת כי את העוז לפתוח אותו.

אולי, כמו המגילות הגנוזות במערות מידבר יהודה, במגעי־ד חשופה בניסיון לגולל אותם, ייגזו גופם — והרוח מרחפת בין כה וכה — יושבת ומחכה למורי שיבוא ויעזור לי להחליף את הסרט במכונת־הכתיבה הישנה שלי, פתאום שתי ירי שמאליות, מורה על פסק־הומן. הצורך מונח לו בשקט בשקט, בתוך קופסה בתוך שקית ניילון, כאילו הובא מהשוק, מונח לו הצורך, רק שלא ירקב, כמו הפרי שנשכח בשקית. גלים גלים עולים מתוך השקית, רוק דים סביבי, התריסים מוגפים, אור דימדומי שקיעה, מרגיע.

...פתחתי את הצורך. כמו שהורית אני מס־תוכבת זה ימים מיספר. כמו סיפור הגוויה של יונסקו אשר הולכת וגדלה, תופחת עד שהיא ממלאת את הדירה כולה, את כל היישות. כך צומחת לעיני הרמות היוצאת מהצורך. ביי־שנית, גאה, מתנדבת, מסתכלת סביבי, קולטת אנשים ונופים ומצבי אנוש רגישים, פוסים קופ־אים, חיילים מתבוססים בבוץ, השם יהודי — מקפיץ אותו אל מעבר לזימיומיות, להזיות הע־תיד, התיקוה הגדולה הנותנת כוח לשרוד במצבי לחץ ויאוש א־לא־אנושיים, במשך ארבע שנים ארוכות ללא קץ, בחזית המירווחית. גורל של פושטי־היד העלוב שבעלובים כגן־עדן לעור מת הסיט הקיומי שלנו בין תילי הגוויות, כאן בחפירות, בגיהינום שבו אבד לארס צלמו, המ־ווח לועג לנו, שכוחי אל..... כך הוא כותב בסוף המילחמה ההיא, אל הרוי.

ולפירודליון הוא כותב, אם וכאשר אצא מן

כאשר סופר סיפור גבורתם של דני וחבריו. סבא נחמיה, אביו של ראובן, בא מווילנה, עבר את גיל ה־90 ותמיד, מאז צעירותו, לבש בגדים שחורים, כיפה אשכנזית גדולה ושחורה לראשו וזקן לתיפארת. תמיד חי בחדר הקטן בדירתו של ראובן והיה שקוע כסיפרי הקודש.

הוג נפגע כאשר לא הוזכר מוריץ, סבו השני של דני, באותו סיפור מופלא, ומוריץ היה פרש בחיל ההוסארים של קיסר גרמניה.

ואולי היתה זו נקמתו של ראובן בחמו אשד סירב תחילה לקבלו לחיק המישפחה, כאשר חזר אחר בתו חנה, אשתו לעתיד. ראובן הגיע לכרך הגדול, ברלין, ממזרח־אירופה, הסיפור הידוע, ובצורך הצהוב הוא גם מיכתבו, כתוב עברית, אל הוג ובו בקשתו, אנא אמר מילה לזכותי, אנא ממך עזור לי לפרוץ את מחסום הגאווה.

ואני בהמתנה לצורך, הולכת לאיבוד, גול־שת לעולמות אשר אולי מוקדם לפלוש אליהם, אך הם פן נוסף של קיומי, ושל זקיפות קומה, שר לוח לא נכנעת. ולאחר השרב הכבד, אשר שטף את הארץ וכיסה אותה כולה באבק סמיך, חתך את מרחבי הים, ובחצות עלו הלהבות במוקדים אלה ואחרים. כה על להעלות את הארץ המיובשת הזאת בלהבות — לעומתן כל מילחמות היהודים נראות כה מגומגמות ומג־חכות. לרגע נרמה שכל הארץ כולה תעלה בל־הבות.

ופתאום סכה הרוח על עיקבותיה, עננים שחורים וכבדים עלו מכיוון הים, ובעונה לא צפויה ירד המלקוש הגואל.

ושבו עולה באופק האפור, החורף, וחזור לו השרב ומביא איתו את הסערות, הרוח המזויר־חית הנושאת עימה את כל היובש ואימת ה־מידבר הצחיח.

שוב התרחקתי מהנושא, עדיין הצורך אינו בהישג ידי ואני סהרת סבלנות וכל אשר עולה כי איננו מספק את זכר הצורך.

כמו הילתו של דני הרחוק, המיוחד, שתקן, נעלם לימים ולילות, מגיחה לגיחה, בעולם הדימדומים של ימי טרם מדינה, בעל חושיה־מור אדיר, הבדיחות ניתרו כמו כדורי פינג־פונג, וחזורים לי הימים העמומים כאשר דני וחבריו עברו מהאצ־ל לשורות הפלמ"ח וגלי ההשרות לאשר טמון במגירותיו, אפופות הסוד. המחשבה שבגלל רועה צאן זקן אחד, אשר עליו ריחמו רחמים גדולים, והוא אשר הזעיק את כל כפריי הסביבה לחסום את דרכם לגוש עציון